

УДК 316.6-058.862

Яцюк О.О., Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

Яцюк Олена Олексіївна, аспірант кафедри соціології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. Коло наукових інтересів: проблеми соціалізації.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ У РАНЬОМУ ВІЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу основних проблем соціалізації дітей-сиріт. Автор розглядає базові підходи, теорії та концепції соціалізації дітей у ранньому віці та визначає роль дорослого в житті дитини 1-3 років.

The article is dedicated to the main problems of orphans' socialization. The author tells about basic approaches, theories and concepts of the orphan children in early age and defines role of the adult person in the children's life ageing 1-3 years old.

Згідно з сучасними уявленнями, для виживання і розвитку дитини необхідними є батьківська любов, виникнення тісної взаємної прихильності між нею і людиною, яка про неї піклується. Відсутність дорослого як об'єкта прихильності обмежує можливості соціалізації – відтворення дитиною соціально значимих еталонів поведінки. Потреба в співробітництві з дорослими, як об'єктивно необхідній умові засвоєння дитиною соціального досвіду, є найважливішим надбанням раннього віку, що виступає в контексті з предметною діяльністю як основним фактором розвитку пізнавальної діяльності дітей і спілкування з однолітками. Ряд авторів (Е. Еріксон, Н. Авдєєва, М. Лісіна) доводять, що саме в цьому віці починає формуватися самосвідомість і розвивається первинна здатність до емпатії, співпереживання. Дитина вбирає в себе способи емоційного реагування дорослих по відношенню до подій, які відбуваються в світі. Саме батьківський дім та батьківська турбота є найбільш придатним навколишнім середовищем, яке сприяє оптимальному дитячому розвитку в цьому віці.

Завдання суспільства – оберігати дитинство, забезпечувати емоційний добробут малят, створювати всі передумови для подальшого розвитку. Для успішної адаптації малюка важливо створити виховне розвивальне середовище, в якому він міг

би активно діяти, пізнавати світ, спілкуватися з дорослими й однолітками.

Ранній вік (від народження і до 3 років) в житті дитини є найбільш відповідальним періодом, коли розвиваються моторні функції, орієнтувально-пізнавальна діяльність, мовлення, а також формується особистість. Пластичність мозку дитини раннього віку, наявність сензитивних періодів формування емоцій, інтелекту, мовлення і особистості визначають значні потенційні можливості корекційної допомоги. Рання і адекватна допомога дозволяє більш ефективно компенсувати порушення психофізичного розвитку, послабити вторинні відхилення або запобігти їх появі.

Відомо, що дошкільний вік сензитивний саме до виховання, первинної соціалізації. Видатний психолог сучасності Д.Б. Ельконін зазначав: «Якщо дошкільника не виховувати морально, він залишиться морально глухим на все життя» [9, с. 16]. Як приклад, можна навести недооцінку емоційного розвитку дітей, його роль у становленні особистості, у педагогічному процесі дитячих установ дошкільного типу. Молодший дошкільний вік, як відомо, є сензитивним для розвитку моральності, основу якої складають почуття. Можна стверджувати, що саме недостатня увага до емоційної сфери особистості дитини є причиною неадекватних механізмів пристосування багатьох дітей у

подальшому самостійному житті (низька самооцінка, підвищена тривожність, депресивність, схильність до правопорушень тощо).

Заслугують уваги дослідження І.В. Дубровіної і М.І. Лісіної, які вивчали особливості спілкування дітей з дорослими й однолітками. Ці дослідники приділяли велику увагу середовищу, в якому дитина виховується, протиставляючи родину іншим середовищам, в яких можуть виховуватися діти [1].

У багатьох роботах наголошується про те, який вплив має розлука з матір'ю на розвиток особистісних якостей дітей і процес її первинної соціалізації. Так К. Джерсілд вважає, що діти, які виростили поза сім'єю, не здатні до багатих емоційних переживань. «Здатність дитини любити оточуючих, – говорить він, – тісно пов'язана з тим, скільки любові отримала вона сама і в якій формі вона виражалася» [9].

В сучасних соціальних науках існують декілька теорій, які дають можливість більш докладно розглянути особливості виховання дітей як у родині, так і поза її межами.

1. Тривимірна теорія інтерперсональної поведінки В. Шутца.

В 1958 р. Шутц запропонував свою теорію міжособистісних відносин і психологічної сумісності, яку він назвав «Фундаментальна орієнтація міжособистісних відносин» (FIRO). Принциповою основою теорії Шутца є положення фрейдизму про те, що соціальне життя дорослої людини фатально визначене досвідом її дитинства. На думку Шутца, міжособистісні потреби в багатьох відносинах аналогічні до біологічних потреб. Якщо біологічні потреби регулюють відносини організму з фізичним оточенням, то міжособистісні встановлюють зв'язок особистості з її людським оточенням [7, с. 57].

Шутц розкриває особливості теорії в чотирьох постулатах, які вважаються достатніми для пояснення більшості ситуацій взаємодії людей:

Перший постулат теорії розкривається в наступному аксіоматичному твердженні: кожна людина має три міжособистісні потреби, а саме – потребу включення (Inclusion), потребу в контролі (Control) і потребу в любові, афектації (Affection). Міжособистісна потреба в контролі має відношення до так званого аспекту влади в міжособистісних відносинах. Відповідна поведінка може варіювати від занадто великої дисциплінованості до відсутності дисципліни зовсім, знову ж залежно від характеру стосунків з батьками в дитинстві, які можна відрізнити, на думку Шутца, від відносин, коли батьки повністю контролюють дитину, приймаючи за неї всі рішення, і вільні – коли батьки не втручаються й надають дітям волю приймати рішення самостійно.

Потреба побудови тісних емоційних зв'язків у відносинах з іншими визначається як потреба подобатися й бути улюбленим. Вираження потреби любові можуть бути позитивними (від атракції до любові) або негативними (від легкого несхвалення до ненависті). Отже, відносини дитини з батьками можуть характеризуватися теплом, схваленням,

любов'ю або ж холодністю, відкиданням. Відповідно, Шутц виділяє три типи міжособистісної поведінки, що впливають із досвіду дитинства. Неадекватні відносини батьків з дитиною в емоційній сфері виливаються, за термінологією Шутца, у недостатньо особистісну (underpersonal) або зверхособистісну (overpersonal) поведінку, тоді як ідеальні відносини в цій сфері призводять, у результаті, до адекватної особистісної (personal) поведінки. У першому випадку людина має тенденцію уникати тісних взаємин. Вона поверхово дружить, зберігає емоційну дистанцію й воліє, щоб інші робили те ж саме у ставленні до неї. На думку Шутца, основою подібної поведінки є тривога, глибока заклопотаність особистості із приводу того, чи може вона викликати щирі почуття любові до себе. Людина стурбована тим, що їй неможливо любити, й інші виявлять це, як тільки вона (у змісті емоційної прив'язаності) допустить до себе на більш близьку дистанцію.

При зверхособистісному типі поведінки, навпаки, людина бажає тісних емоційних зв'язків і намагається будувати саме такі емоційні відносини, що виражаються у нав'язуванні себе іншим. З погляду Шутца, динаміка поведінки тут аналогічна до першого випадку. Обидва типи мотивовані сильною потребою в любові й пов'язані з великим ступенем тривожності із приводу того, що вони можуть не подобатися.

Другий постулат відтворює фундаментальне положення психоаналізу про визначальну роль раннього дитинства в розвитку особистості. На думку Шутца, залежно від характеру задоволення в дитинстві потреби бути включеною в життя групи, доросла людина в міжособистісних відносинах схильна до прояву недостатньо соціальної (undersocial) поведінки, зверхсоціальної (oversocial) або соціальної (social) поведінки. Перший тип формується досвідом недостатньої інтеграції в родині, другий – досвідом надмірного включення в неї, а третій, ідеальний, тип відповідає адекватній інтеграції. Таким чином, конкретною сферою продовження досвіду дитинства виявляються міжособистісні відносини дорослого.

Для осіб, які успішно вирішують ці проблеми в дитинстві, емоційні відносини з іншими, як правило, не викликають складнощів. Особистісний тип поведінки припускає, що людина може адекватно почувати себе й у тісних, і в дистантних емоційних стосунках. Вона не стурбована тим, щоб бути улюбленою, підсвідомо думаючи, що вона є людиною, гідною любові. Шутц припустив, що невротизм – це форма патології, пов'язана саме з характером задоволення міжособистісної потреби в любові дітей раннього віку в родині.

Третій постулат стосується такого важливого феномена міжособистісних стосунків, як сумісність. Визначення сумісності: дві особистості сумісні, якщо вони можуть разом працювати в гармонії. Постулат стверджує, що сумісні групи більше ефективні в досягненні групових цілей, ніж групи несумісні.

Четвертий постулат розглянутої теорії стосується групового розвитку. Шутц вважав, що кожна група у своєму становленні проходить, відповідно, етапи

включення, контролю, любові. Формування групи, на його думку, починається саме із прийняття кожним рішення залишитися в даній групі або вийти з неї. Лише після дозволу проблеми включення відбувається перехід до фази контролю, тобто фази розподілу відповідальності й влади. У третій фазі вирішується проблема емоційної інтеграції. У випадку ж розпаду групи її рух іде у зворотному порядку: спочатку порушуються емоційні прихильності, потім руйнуються стосунки влади, після чого необхідна фаза виходу із групи. Шутц проаналізував також груповий розвиток з метою з'ясування характеру сумісності на різних стадіях групового життя [7, с. 59].

Таким чином, у теорії Шутца незмінній системі зовнішніх соціальних умов протистоїть статична система внутрішнього світу особистості у формі споконвічно заданих потреб, реалізованих у сфері міжособистісних відносин.

2. Проблеми ранньої соціалізації дітей в роботах Е. Еріксона. Серед відомих теорій криз вікового розвитку найбільш поширеною є *епігенетична концепція* Е. Еріксона. Одним із основних елементів соціалізації дитини є криза розвитку. Криза – переломний момент у нормальній течії психічного розвитку. Криза розвитку означає початок переходу від одного етапу психічного розвитку до іншого. При переході від однієї вікової стадії розвитку до іншої відбувається руйнування колишньої форми відносин з навколишнім світом і формування нової системи взаємин, що супроводжується значними психологічними труднощами для самої людини і її соціального оточення [12]. Епігенетична концепція розвитку базується на тому, що кожна стадія життєвого циклу настає в певний для неї час (критичний період), а також на тому, що повноцінно функціонуюча особистість формується тільки шляхом проходження у своєму розвитку послідовно всіх стадій. Кожна стадія супроводжується кризою. Кожна криза містить і позитивний, і негативний компоненти, залежно від того, наскільки успішно задовольняються потреби дитини.

Так Е. Еріксон зазначає, що на першому році життя дитина переживає першу кризу свого розвитку, яка пов'язана з тим, як задовольняються її основні фізіологічні потреби людиною, що доглядає її. У випадку повноцінного догляду дитина отримує відчуття базової довіри до навколишнього світу. І, навпаки, у дитини-сироти формується глибока недовіра до світу людей. Таким чином, для того, щоб у дітей виникло почуття довіри, ставлення матері до дитини повинно поєднати в собі гарний емпатичний контакт із дитиною і своєчасне задоволення всіх її потреб. У сукупності таке ставлення дає дитині тверде почуття власної значущості й гідності, впевненості в собі, яке зберігається протягом життя і забезпечує її успішність.

Зважаючи на те, що друга криза (1-2 роки) пов'язана з першим досвідом навчання, особливо

з проблемою привчання дитини до охайності, можна говорити про особливу роль дорослого у житті дитини раннього віку. Якщо батьки або ті, хто доглядає дитину, розуміють дитину і допомагають їй контролювати природні відправлення, дитина одержує досвід автономії. І, навпаки, дуже суворий або непослідовний зовнішній контроль призводить до розвитку у дитини сорому або сумнівів, пов'язаних, головним чином, із страхом втратити контроль над власним організмом. Так формування почуття взаємної довіри, що виникає у ранніх стосунках між дитиною і матір'ю (або тим, хто її заміняє) закладає основи виникнення самостійності дитини в освоєнні навколишнього світу.

3. Ще одним напрямом в психології, який розглядає проблеми соціалізації дітей раннього віку, є *теорія М. Малера «object relations»* або *«стосунки між об'єктами»*, в якій виділяється чотири етапи становлення стосунків:

- перший етап – *нормального аутизму (від 0 до 3 міс.)* характеризується відсутністю ставлення дитини до матері: немовля не розрізняє зовнішні і внутрішні стимули і не чутливе до звернень дорослого. Та завдяки постійній увазі матері, її турботі і догляду вона переходить до наступного етапу – фази нормального симбіозу.
- *фаза нормального симбіозу.* На цьому етапі мати і дитина існують в діадній єдності: дитина не відокремлює себе від матері й не сприймає її окремо. Її «Я» втілено у фігурі матері. На цьому етапі починають виникати уявлення про своє фізичне «Я». Задоволення або незадоволення від задоволення її фізичних потреб формує перший емоційний досвід немовляти. Це дуже важливий етап у становленні стосунків. Деякі психічні відхилення (шизофренія, аутизм) Малер пояснює відсутністю фази нормального симбіозу в житті дитини. Ця фаза при нормальному розвитку продовжується від 3 до 6-7 міс., після чого настає наступний етап відділення від матері.
- третій етап – *автономного функціонування* – включає три фази. На першій фазі (7-8 міс.) *ранньої практичної активності* мати є для дитини опорою і джерелом емоційної підтримки, яка здійснюється через фізичний контакт. На другій фазі виникає *прямоходіння*, що дозволяє дитині фізично віддалятися від матері й підтримувати з нею лише сенсорний зв'язок (тобто бачити і чути). У моменти відсутності матері у полі зору дитини виникає і починає «працювати» її образ. Самостійні дії приводять дитину до усвідомлення своєї відокремленості, самостійності і, в той же час, до обмеженості своїх можливостей. Це приводить до третьої, критичної, фази, яку М. Малер назвав кризою наближення. На цій фазі стикаються дві тенденції: прагнення з'єднатися з матір'ю

(злитися з улюбленим об'єктом) і страх втратити свою автономію, протест проти порушення самостійності. Приблизно до 20 місяців життя більшість дітей долають кризу наближення і можуть спокійно діяти на відносній дистанції від мами.

- четвертий етап названий *періодом консолідації індивідуальності*. Емоційно-об'єктна складова себе і матері, що виникає на цьому етапі, робить можливим оволодіння мовою, засвоєння зразків поведінки дорослих, висловлювання своїх бажань і фантазій у символічній грі. Емоційно-об'єктна константа – значно ширша категорія, ніж перманентність об'єктів по Ж. Піаже. Вона дозволяє інтегрувати «хороший» і «поганий» образ матері в єдине уявлення, не залежне від ситуативних обставин. У той же час тривалу відсутність матері викликає гнів і засмучення дитини, оскільки її образ повинен постійно підтримуватися [9, с. 140].

4. Автор інтеракціоністського напрямку в соціології *Дж. Мід* пояснює розвиток міжособистісних стосунків у дитини в грі, коли спочатку вона грає на самоті, імітуючи інших, а потім – у груповій грі, «програє» ролі учасників уявленої взаємодії. Така гра дає їй можливість випробувати тип відповідної реакції, що викликається в інших його діями. Відсутність таких властивих усім установок, почуттів і дій буде сильно обмежувати спілкування дитини з іншими людьми. Програвання дитиною ролі «значущих інших» залишається саме програванням ролі, а не грою в повному розумінні цього слова, у якій передбачаються партнери, що і роблять її такою, тобто поки вона не навчиться керувати своєю поведінкою, сприймаючи себе із точки зору «генералізованого іншого» [9, с. 32].

5. *Теорія прив'язаності Д. Боулбі та М. Ейнсворт*. Роль прив'язаності стала особливим внеском в розвиток теорії ранньої соціалізації. Основні принципи теорії були сформульовані в роботах Дж. Боулбі в 60-80-х рр. ХХ ст. і підтверджені експериментальною роботою М. Ейнсворт у 80-90-ті роки. Своїми дослідженнями вони довели, що дитина має потребу в тривалому догляді матері або особи, що заміняє її, здійснюючи первинний догляд. Дитина має потребу в цих передбачуваних послідовних взаємодіях зі значимою особою, що виховує (матір'ю), для того, щоб сформувати стійку концепцію «Я». У процесі взаємодії між матір'ю й дитиною встановлюються зв'язки, виникає прив'язаність. Дитина починає демонструвати поведінку прив'язаності.

Прив'язаність існує й у світі тварин, вона створює можливість для фізичного виживання і безпеки виду. Проте у середовищі людей вона забезпечує не лише задоволення базових потреб. Основою соціалізації, розвитку людини є міжособистісні стосунки, саме вони пов'язують її з іншими людьми і тим самим дозволяють формувати ідентичність особистості. Прив'язаність робить

нас людьми – синами чи доньками, батьками чи матерями, братами чи сестрами.

У загальній формі прив'язаність можна визначити як «тривалий близький зв'язок між двома людьми, що не залежить від їх місцезнаходження і є джерелом емоційної близькості» (Фалберг) [8, с. 15]. Прив'язаність – це прагнення до емоційної близькості з іншою людиною і збереження цієї близькості. Глибокі емоційні зв'язки зі значущими людьми є основою життєвих сил для кожної людини. Але для дітей – це життєва необхідність у буквальному значенні цього слова, бо дає можливість розвивати базову довіру до світу і позитивну самооцінку.

Дітям просто необхідно відчувати і переживати прив'язаність. Від неї залежить їх почуття безпеки, власної гідності, емпатії, сприйняття світу, розвиток совісті, логічного мислення, здатності контролювати власні емоції тощо. Дитина, у якій сформована прив'язаність, нормально розвивається, вчиться розрізняти власні почуття і почуття інших, мислить логічно, розвиває соціальні зв'язки, довіряє оточуючим, стає впевненою у собі, менше заздрить, проявляє любов і ніжність до інших. Натомість, порушення прив'язаності може негативно впливати не лише на соціальні контакти дитини, у т. ч. здатність розуміти почуття інших, але й на емоційний, соціальний, фізичний, розумовий розвиток дитини загалом.

Основна функція об'єкту прив'язаності, за Дж. Боулбі, полягає не в задоволенні вродженої потреби в любові (як у класичному психоаналізі) і не в задоволенні фізіологічних потреб дитини (як в біхевіоризмі), а в забезпеченні захисту і безпеки. Тому наявність прив'язаності є необхідною умовою дослідницької поведінки і пізнавального розвитку дитини. Якість первинної прив'язаності, у свою чергу, відбивається на пізнавальній активності й дослідницькій мотивації дитини.

Така поведінка стає добре помітною, коли люди налякані, втомлені або хворі, і їм легше, коли їх заспокоюють і турбуються про них. Таким чином, відносини можна назвати власне прив'язаністю в тому випадку, якщо вони мають специфічні властивості прив'язаності, до яких відноситься прагнення до близькості, що виникає при наявності загрози, й прив'язаність у цьому випадку виступає як основа безпеки. Із цього погляду біологічна функція прив'язаності полягає в захисті організму, який розвивається. *Прив'язаність* однієї людини до іншої означає, що вона прагне встановити контакт і близькість із іншим індивідом, і здійснює це за певних обставин. Прив'язаність виникає між дитиною й особою, що здійснює первинний догляд.

Хоча тенденція до утворення прив'язаності генетично задана, її якість або тип залежить від умов виховання і, головним чином, від стосунків з матір'ю, тобто визначається чутливістю матері до потреб дитини та її ніжністю і турботою. Відповідно до цього, виділяються три типи прив'язаності:

- тип А – обмежуючі, нечутливі й відкидаючі матері мають унікаючих і невпевнених дітей, з *ненадійною прив'язаністю*, яка супроводжується відчуттям небезпеки. Діти типу «А», зазвичай, не засмучуються і не плачуть при розлуці з матір'ю й ігнорують і навіть уникають її при зустрічі. Така поведінка дитини свідчить про відчуження і уникнення матері та про відсутність відчуття безпеки у дитини;
- тип В – у чутливих і дбайливих матерів зростають діти, упевнені в собі, з відчуттям власної безпеки і *надійною прив'язаністю*. Діти даного типу засмучуються і плачуть (або не плачуть) при розлуці з матір'ю і сильно радіють, прагнуть до близькості і до взаємодії при її появі. Така поведінка дитини свідчить про надійність прив'язаності і про відчуття безпеки, яке дає дитині матір;
- тип С – у матерів з непослідовним і непередбачуваним типом реагування діти відчувають нестійке напружене ставлення до матері; така прив'язаність була названа *тривожно-амбівалентною*. Діти типу «С» дають яскраву гнівну реакцію на розлуку з матір'ю, але чинять опір контактам з нею при зустрічі: сердяться, плачуть, не йдуть на руки, хоча явно хочуть, щоб на них звернули увагу і «взяли на руки». Така поведінка свідчить про амбівалентне, непослідовне ставлення до матері й про відсутність відчуття упевненості й безпеки у дитини [7, с. 66].

Згідно з цією теорією, якість прив'язаності, що виникла в ранньому дитинстві, визначає подальший розвиток усіх пізнавальних, комунікативних і емоційних можливостей дитини. Прив'язаність, що склалася в ранньому віці до матері, визначає найрізноманітніші характеристики особистості дитини, розвиток її розумових і комунікативних здібностей. Разом з тим, якість прив'язаності не має свого вікового розвитку: виникнувши до кінця першого року життя, ця якість починає зумовлювати все подальше психічне життя дитини.

У своїй теорії Дж. Боулбі розвинув теорію Нобелівського лауреата К. Лоренца про імпрінтінг людини (етологічний підхід) і виявив значущість для психічного розвитку дитини встановлення тривалих теплих емоційних взаємин із матір'ю. Результати спостережень і клінічні дані показали, що відсутність чи розірвання таких стосунків спричиняють у дитини серйозний стрес. Таким чином, Боулбі вперше довів зв'язок прив'язаності з адаптацією і виживанням дитини [2]. Дослідження свідчать, що дефіцит емоційного спілкування з дорослим у цей період життя вкрай негативно позначається на подальшому розвитку дитини.

6. Дослідження явища госпіталізму. Після Другої світової війни у психології з'явилося поняття «госпіталізм», за допомогою якого описували

психічний розвиток дітей, що втратили батьків і, внаслідок цього, утримувалися в лікарнях або дитячих будинках. Р. Спітц, наприклад, звертає увагу на численні симптоми порушення поведінки таких дітей та затримку їх психічного й фізичного розвитку. Крім того, незважаючи на чудовий догляд, харчування, гігієнічні умови, відсоток смертності немовлят у цих установах був дуже високим [9]. Численні дослідження доводять, що умови госпіталізму передусім негативно впливають на розвиток мовлення дитини, формування її пізнавальних функцій, емоційний розвиток. Наприклад, А. Джерсілд зазначає, що здатність дитини любити оточуючих тісно пов'язана з тим, скільки любові (й у якій формі) вона сама отримала.

Ганна Фрейд, вивчаючи розвиток дітей, які осиротіли під час війни і виховувалися у дитячих будинках, дійшла висновку, що у підлітковому віці вони були не здатні вступати у вибіркові стосунки з дорослими та однолітками, натомість більшість намагалася встановити тісні взаємини «дитина – мати» з будь-ким із дорослих.

Спостерігаючи за розвитком дітей у сучасних закритих дитячих установах, педіатр Е. Піклер знайшла нові симптоми госпіталізму. Вона пише, що, на перший погляд, ці діти справляють гарне враження. Вони слухняні, зазвичай зайняті грою, по вулиці йдуть парами, не розбігаються, не затримуються, не набридають своїми вимогами дорослим, їх можна легко роздягнути чи одягнути. Однак у таких дітей цілком відсутня вольова поведінка, власна ініціатива.

Дослідження М. І. Лісіної, що засновані на ідеях Л.С. Виготського, довели, що причина цього явища криється не в біологічній прив'язаності дитини до матері, а в організації спілкування, у формуванні специфічно людських потреб, керуванні орієнтувальною діяльністю дитини. Тобто важливе значення має присутність не матері як біологічного фактора, а дорослого як конкретного носія людської культури й способів її освоєння.

На основі цих теоретичних концепцій вдалося зробити важливі кроки у педагогічній практиці, спрямовані на виведення дітей зі стану госпіталізму. Наприклад, дослідження М.Ю. Кістяковської довели, що діти, які перебували під час війни в умовах дефіциту спілкування і тому серйозно відставали не тільки у психічному, але й у фізичному розвитку, наздоганяли своїх ровесників після того, як вдавалося сформувати у них емоційно позитивне ставлення до дорослого, забезпечивши тим самим можливість для повноцінного психічного розвитку.

Спілкування є головною соціальною потребою дитини, яка виявляється з перших місяців її життя. Спочатку ініціатором спілкування є дорослий, згодом ініціатива переходить до дитини, а потім спілкування включається у спільну предметну діяльність дитини і дорослого. Дитина від народження розвивається як соціальна істота, набуваючи в контактах з людьми, які її оточують, певного досвіду. Протягом раннього дитинства та дошкільного

віку розвиток спілкування дитини з дорослим долає два етапи:

- емоційно-особистісне, ситуативне спілкування;
- практичне, дієве спілкування. На цьому етапі дорослий виступає партнером у грі, взірцем для наслідування, особою, яка оцінює знання і вміння дитини.

Потреба дитини в оцінці дорослого є одним із головних стимулів її поведінки. Діти, які мають повноцінне спілкування з дорослими, виявляють ініціативність, прагнуть привернути увагу до своїх дій, довірливо, відкрито й емоційно ставляться до дорослого, вимагають від нього співучасті у своїх справах, чутливі до його ставлення й оцінки, перебудовують свою поведінку залежно від його оцінюючих сигналів. Вони тонко розрізняють схвалення й осуд, віддаючи перевагу предметному співробітництву з дорослим, виявляють до нього любов і охоче відгукуються на ласку, привертають до себе увагу й прагнуть його позитивної оцінки. Якщо дорослий і надалі ініціюватиме емоційні форми спілкування, а дитина вже прагнучиме діяльності з предметами, може виникнути конфліктна поведінка.

Висновки

Усі вищезазначені автори визнавали, що єдино можливий шлях впливу навчання на психічний розвиток дитини – це шлях через її діяльність, що скеровується дорослим. Детермінанти психічного розвитку знаходяться не всередині організму і

особистості дитини, а поза ними – в ситуації соціальної взаємодії дитини з іншими людьми (перш за все, з дорослими). В ході спілкування і спільної діяльності не просто засвоюються зразки соціальної поведінки, але і формуються основні психологічні структури, що визначають надалі увесь перебіг психічних процесів. Коли такі структури сформовані, можна говорити про наявність у людини відповідних усвідомлених і довільних психічних функцій.

Таким чином, успішна соціалізація у ранньому дитинстві залежить від забезпечення близькими дорослими захисту і безпеки дитини, ступеня чутливості матері до потреб дитини та материнської ніжності, турботи у ставленні до дитини. Для повноцінного розвитку дитини необхідно враховувати періоди сенситивності та середовище, в якому дитина виховується. Так формування почуття взаємної довіри, що виникає в ранніх стосунках між дитиною і матір'ю (або тим, хто її заміняє), закладає основи виникнення самостійності дитини в освоєнні навколишнього світу. Розвиток взаємних міжособистісних стосунків у дитини в грі як з однолітками, так і з близькими дорослими сприяє формуванню мови дитини. Кількість любові, яку дитина отримала в перші роки свого життя, і форма, в якій вона виражалася, впливає на успішність проходження дитиною криз розвитку. Задоволення або незадоволення дорослими фізичних потреб у ранньому дитинстві формує у немовляти перший емоційний досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алімова Ю., Безпалько О., Зверева І. Проведення комплексної оцінки потреб дитини в інтернатному закладі / За заг. ред. О. Карагодіної. – К.: Вид-во ПП «Март», 2006. – 131 с.
2. Боулби Джон. Создание и разрушение эмоциональных связей / Пер. с англ. В.В. Старовойтова. – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2006. – 232 с.
3. Денисюк О.В. Виховання дітей раннього віку в сім'ї (за результатами соціологічного дослідження) // Український соціум. – 2004. – № 1 (3). – С. 100-105.
4. Зубіашвілі І. Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми // Соціальна психологія. – 2006. – № 3 (17). – С. 181.
5. Крестинина И.А. Проблемы и социально-психологические особенности воспитанников детских домов и школ-интернатов // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2007. – № 2. – С. 3-7.
6. Лохвицька Л.В., Кузнецова Н.В. Теоретичні аспекти раннього соціального сирітства // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. – № 1. – С. 49-58.
7. Мейжис И.А., Почебут Л.Г. Социальная психология общественного развития.: Учебное пособие. – К.: Миллениум, 2007. – Часть II. – 404 с.
8. Оцінка потреб дитини та її сім'ї / За заг. ред. І.Д. Зверєвої. Авт.: І.Д. Зверєва, З.П. Кияниця, В.О. Кузьмінський, Ж.В. Петрович, І. Саммон – К.: Держсоцслужба, 2007. – 144 с.
9. Смирнова Е.О. Теория привязанности: концепция и эксперимент // Вопросы психологии. – 1995. – № 3. – С. 139-149.
10. Соціальні та психологічні потреби дітей, які виховуються в інтернатних закладах: знання, ставлення, поведінка. Практика діяльності. Результати дослідження серед фахівців соціальної сфери та дітей-вихованців. – К.: Компанія Лік, 2006. – 63 с.
11. Філатова Г. Особливості формування образу «Ми» у вихованців школи-інтернату // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3 (17). – С. 89-94.
12. Эриксон Э. Детство и общество. – СПб.: ЛЕНАТО, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. – 592 с.